

O EROARE DE EXPRIMARE CE FACE „CARIERĂ”: PLEONASMUL

Maria Laura RUS

Abstract

One of the errors that frequently occur in people's language is the pleonasm. We often hear wrong constructions such as "to climb up/above". The main target of our paper is to underline and to draw the attention upon the different causes of this error (ignorance, persuasion, lack of knowledge etc.) in order to avoid them.

Relațiile semantice reflectă, în plan sintagmatic, posibilitatea coocurenței elementelor lexicale într-un context, pertinenta semantică între semnificațiile lor.

Din acest punct de vedere, se înregistrează destul de frecvent, atât în vorbirea cotidiană, cât și în scris, o relație de subordonare aparent logică (pentru utilizator), în care elementul lexical subordonat nu face decât să reia ceea ce este exprimat în substanța elementului regent. Vorbim în astfel de situații de o eroare de exprimare (mai mult sau mai puțin gravă), numită *pleonasm*.

Definirea acestei componente a vorbirii¹ subliniază de fapt o folosire în exces a unor astfel de elemente. Este o eroare sau un exces, dar în egală măsură poate fi și o exprimare în limitele corectitudinii, dacă ne gândim la *pleonasmul poetic* (asupra căruia vom reveni în partea finală a prezentei lucrări).

Când abordăm problematica pleonasmului nu facem referire sau mai precis nu-l includem între aspectele limbii (sau pe axa paradigmatică ori a selecției), ci între cele ale vorbirii (axa sintagmatică). Întrucât limba dispune de fenomenul sinonimiei, vorbitorul are posibilitatea alegerii. În momentul în care selecția este suspendată și sinonimele (parțiale)² sunt transferate astfel în planul vorbirii, se ajunge la formulări pleonastice.

Cum se ajunge la astfel de exprimări?

Cauzele sunt multiple. Ignoranța joacă un rol important, în special în cazul pleonasmelor etimologice. Nu toți vorbitorii cunosc sensul original al cuvintelor și asociază unii termeni, de regulă neologici, cu alții care au cuprins în înțelesul lor semnificația celor dinainte. În această categorie putem include o exprimare de tipul *a-și aduce aportul/contribuția*. Termen de origine franceză, „aport” semnifică „aducere” (din fr. *apporter*), echivalent semantic cu „contribuție materială, intelectuală, morală etc. a cuiva într-o acțiune comună”³. Prin urmare, asocierea „a-și aduce” + „aportul” s-ar traduce prin „a-și aduce... aducerea”, exprimare evident pleonastică! Aceeași situație va fi cu termenul „contribuția”. În egală măsură, o persoană care nu cunoaște originea termenului „hemoragie” (din gr. *haima, haimatos* – „sânge”) va folosi o asociere pleonastică de tipul *hemoragie de sânge*. La fel avem pleonasmul *ortografie corectă*, pentru că grecescul *orthos* are sensul „drept, corect”.

Chiar persoanele suficient avizate asupra normelor lexico-gramaticale ale limbii literare pot insera în vorbirea lor astfel de erori. Neatenția este cea care generează pleonasmе într-o proporție considerabilă.

În egală măsură intervine slăbirea autocontrolului. În general, persoanele care și-au format o deprindere din sesizarea pleonasmului în vorbirea celorlalți, atunci când vine vorba de ei înșiși sunt mai puțin exigenți și chiar nu remarcă, nu sunt conștienți de propriile greșeli. Poate cele mai frecvent întâlnite pleonasme datorate acestei cauze sunt cele care numesc relația antonimică *a coborî (în) jos* / „*a urca (în) sus*”.

Cauzele discutate mai sus intră în categoria celor involuntare. Pe lângă acestea, le vom discuta pe cele voluntare. Persuadarea este una dintre ele. Vorbitorul apelează uneori la pleonasm pentru a sublinia un anumit fapt, o acțiune etc. Scopul final al unei astfel de încercări e convingerea interlocutorului:

Întreaga situație e clară și evidentă.

Nu-mi place deloc persoana respectivă; e morocănoasă, neprietenoasă și nesociabilă.

Vorbitorul avizat poate recurge la pleonasme adesea în cazul unor termeni neologici. Conștient de dificultatea înțelegerii sensului unor neologisme, vorbitorul va folosi asociații pleonastice, dintr-o atitudine grijulie față de interlocutor. Astfel, considerând că un cuvânt precum *discrepanță* are un sens obscur pentru interlocutor, vorbitorul îl va însoți de echivalente mai clare: *nepotrivire, neconcordanță*. Dacă dorința de explicitare a sensului este legitimă și demnă de apreciat, în schimb recurgerea în acest scop la pleonasm nu este justificată, din moment ce vorbitorul are la dispoziție un alt mijloc prin care să obțină același rezultat și astfel să elimine pleonasmul. Prin simpla introducere a unor operatori specifici de echivalare, cum sunt „adică”, „cu alte cuvinte”, „sau” etc. vom putea enunța o formulare corectă: *discrepanță, adică nepotrivire sau a opina, cu alte cuvinte a considera*.

Intensificarea sensului intervine mai ales în cazul cuvintelor încărcate de afectivitate, care par să nu poată transmite singure o încărcătură semantică atât de mare. Se apelează astfel la formulări pleonastice. În loc să se afirme un singur termen, precum *insolență*, pentru a califica acțiunea unei persoane insolente, se va adăuga imediat și *impertinență* ori *neobrăzare*.

Termenii componenți ai pleonasmelor pot intra în diferite relații: de identitate, de similaritate și de includere. Datorită acestor relații pleonasmele pot avea un caracter gradual și putem vorbi de pleonasme totale sau parțiale, exact așa cum procedăm în cazul relației de sinonimie. De exemplu, dacă sensul unui termen este identic cu cel al termenului care i se asociază, vorbim de pleonasme totale. Astfel, sensul lui *nimicire* este identic cu acela al lui *distrugere*, încât *nimicire distrugătoare / distructivă* e o exprimare nepermisă de normele limbii. Alte exemple de pleonasme totale: *nevralgie dureroasă, neîncredere suspicioasă, a insista cu perseverență* etc. Relație pleonastică parțială avem atunci când cel de-al doilea termen al pleonasmului are numai anumite note comune cu primul. Așa avem *a se ivi pe neașteptate, a izgoni afară, a reprima violent*. Cu cât gradul de echivalență a elementelor pleonasmului este mai mare, cu atât acesta va fi mai puțin acceptabil.

Dacă am considera frecvența cu care se folosesc aceste erori în vorbirea cotidiană, pe lângă pleonasmele stabile, reprezentând sintagme intrate ca atare în limbă (*foc și pară, întuneric beznă, cu chiu și vai*) am putea vorbi de pleonasme foarte frecvente, uzuale⁴ și sporadice. Nu putem trece cu vederea nici categoria pleonasmelor „la modă”⁵, (de tipul *mijloace mass-media, aversă de ploaie*).

Pleonasmele au o structură gramaticală diversă și în funcție de aceasta ele pot fi clasificate în izomorfe și heteromorfe. Mai explicit, cele izomorfe sunt alcătuite din cuvinte care aparțin aceleiași clase de vorbire (două verbe: *a întregi și a completa*; două substantive: *dezordine și debandadă*; două adjective: *dezlănțuit și nestăvilnit* etc.). raportul

existent între acestea este unul de coordonare. Când termenii componenți fac parte din clase morfologice diferite, iar raportul dintre ei este de subordonare, vorbim de pleonasm heteromorf (*anexă adițională, a răbufni cu zgomot* etc.).

Rămânând în aceeași sferă claselor morfologice, se cunoaște faptul că, adjectivul, ca parte de vorbire flexibilă și dependentă, se caracterizează prin posibilitatea de a exprima însușirile sau proprietățile unor obiecte pe care le însoțește și cu care se acordă în gen, număr și caz. La fel de cunoscut ar trebui să fie faptul că unele adjective nu au categoria morfologică a comparației, întrucât însușirile lor absolute, prin însăși natura lor, nu pot exista în grade diferite (*particular, complet, general, egal, gata, rotund* etc.). Formulări de tipul:

Aceasta e colecția cea mai completă a tablourilor lui Aman.

Cazul de care îmi vorbiți e mai particular.

nu pot fi admise drept corecte, deoarece adjectivele în cauză, prin conținutul lor, exprimă valori asemănătoare superlativului. Prin urmare, ele nu pot permite asocierea cu morfeme de superlativ relativ sau absolut sau cu echivalente ale acestora (*cel mai, foarte, deosebit de, prea, extrem de* etc.).

Alte adjective, de largă circulație, fiind împrumuturi din latină, ce reprezintă la origine, vechi comparative, nu mai pot primi, prin antepunere, mijloacele gramaticale specifice formării gradului comparativ. De-a dreptul supărătoare sunt expresiile pleonastice în structura cărora intră adjectivele *interior, inferior, ulterior, major, minor*. De exemplu:

Randamentul, de data aceasta mai superior, este urmarea firească a ...

Trebuie atrasă atenția și asupra faptului că alăturarea morfemelor de superlativ la aceste adjective / adverbe cu sens comparativ nu constituie neapărat niște pleonasm, ci ele exprimă mai mult niște incompatibilități, întrucât unul și același adjectiv (sau adverb) nu poate sta în același timp la două grade de comparație diferite: *cel mai inferior, foarte minor*.

Putem vorbi și de pleonasm ale diminutivelor sau augmentativelor.

Diminutivele obiective exprimă ipostaze reduse ale realităților exprimate de radicalele lor, de la care se obțin prin atașarea unor sufixe specifice, precum: *-ic, -ică* (*pietricică, păsărică*); *-iță* (*fetiță, hăiniță*); *-uță* (*măsuță, lunguță*); *-uș, -ușă* (*picioruș, purcelușă*); *-uț, -uță* (*drăguț, micuță*); *-el, -ea* (*scăunel, copăcel*); *-uleț* (*trenuleț, ursuleț*); *-ior, -ioară* (*bălăioară, pantofior*). Este evident că astfel de termeni derivați intră în relații de natură pleonastică în momentul în care sunt asociați adjectivului „mic” (ori unor variante / sinonime ale acestuia: *mititel, minuscul, mărunț, restrâns, pitic* etc.): *copăcel mic, fetiță mititică, băiețel mititel*. Nu este permisă nici alăturarea unor elemente de derivare care au sensul echivalent cu al termenilor care se doresc a fi exprimați; e vorba despre pseudoprefixe „micro-” și „mini-”: *microfabricuță, minibutonaș*.

Augmentativele se află la polul opus diminutivelor, reprezentând ipostaze amplificate ale realităților exprimate cu ajutorul radicalelor lor, de la care se obțin, ca și diminutivele, prin atașarea unor sufixe specifice (mai puține ca număr față de cele specifice fenomenului diminutivării): *-oș* (*băiețoi, cărțoi, căsoi*); *-an* (*lungan, băietan*) și *-andru* (*copilandru, băiețandru*). Asemenea cuvinte nu pot accepta determinarea prin „mare” (*cărțoi mare*) și nici nu pot fi derivate cu prefixoidele „macro-” sau „maxi-”. De altfel, s-ar crea chiar situații comice printr-o astfel de asociere ori s-ar conferi sintagmelor respective conotații ironice (*maxicăsoi*).

Pseudoprefixe (sau prefixoidele, cum mai sunt numite) amintite în paragrafele de mai sus nu sunt singurele care pot intra în relații pleonastice. Vom trata astfel de elemente în cadrul derivării, și nu al compunerii, în special datorită faptului că atașate cuvintelor

independente, ele creează serii de cuvinte. Spre deosebire de prefixe, ele au o valoare semantică mai pronunțată. Avem în vedere un număr relativ mare de derivate cu ajutorul acestor pseudoprefixe, dar și a unor prefixe cu ajutorul cărora se pot forma expresii pleonastice. Nu vom separa în lista următoare prefixele de pseudoprefixe:

ante- „anterior, înainte” (*a antepune înainte*)
auto- „de sine, se, însuși” (*autoportret propriu*)
co-, con-, com- „împreună” (*a coexista împreună*)
contra- „împotrivă” (*a contraveni împotriva*)
cvasi- „aproape, aproximativ” (*aproape cvasiunanim*)
hipo- „mic” (*hipotensiune joasă*)
hiper- „mare” (*hiperaciditate crescută*)
inter- „între, dintre” (*a se interpune între*)
neo- „nou” (*noul neomodernism*)
paleo- „vechi” (*paleoslava veche*)
post- „după, ulterior” (*a postpune după*)
pre- „anterior, înainte, preliminar” (*prefață introductivă*)
supra- „excesiv, în exces” (*supraaglomerație excesivă*)

Cel mai frecvent prefix în exprimările pleonastice rămâne *re-*. Sensul iterativ al derivatelor cu *re-* intră în relație pleonastică cu *iar, iarăși, din nou, încă o dată, înapoi, îndărăt*:

Am restituit înapoi banii împrumutați.

De ce readuci iar vorba despre subiectul acesta?

A fost reales încă o dată senator.

Chiar și câteva sufixe pot fi luate în discuție aici. De regulă, acestea aparțin domeniului medical:

-algie „durere, suferință” (*nevralgie dureroasă*)

-ită „inflamație” (*laringită inflamată*)

Evitarea unor astfel de pleonasmе se poate face atât prin renunțarea la determinant, cât și prin renunțarea la derivarea cu prefixul, pseudoprefixul sau sufixul respectiv:

hiperaciditate sau *aciditate crescută*

microinterviu sau *interviu scurt*

a readmite sau *a admite din nou*

O altă categorie care poate fi enunțată este cea care cuprinde pleonasmеle reflexivului reciproc. Verbele aflate la diateza reflexiv-reciprocă exprimă o acțiune care se face concomitent de către două sau mai multe persoane, astfel încât consecința logică este că fiecare dintre aceste persoane suferă efectele acțiunii făcute de celălalt sau ceilalți implicați. Pleonasmul apare atunci când astfel de verbe: *a se certa, a se saluta, a se contrațice, a se săruta, a se căsători* etc. sunt însoțite de următorii termeni: *reciproc, împreună, unul pe celălalt, unul pe altul* etc.

Una dintre singurele situații în care pleonasmul nu numai că este acceptat, dar nici nu se resimte ca atare, ca urmare a faptului că normele limbii române literare impun situația respectivă, este reluarea sau anticiparea complementului direct sau a celui indirect în dativ printr-un pronume personal neaccentuat:

„Nu-l vezi tu pe Ghiță că e mereu pus pe gânduri?” (I. Slavici)

Copiilor li se păru că apare mama.

Dăm în continuare alte câteva situații care generează pleonasmе, mai mult sau mai puțin sesizabile:

Activitatea societății va fi diminuată în procent de 20 la sută.

A polarizat în jurul său toate valorile muzicii populare.

Nu e un panaceu universal soluția recomandată de medic.

A aruncat o piatră în parbrizul geamului.

Vom vedea ce urmează în continuare.

Dintre cei propuși pentru post îl prefer mai mult pe acesta.

În textul poetic, pleonasmul poate apărea ca figură de stil, opusă elipsei, având scopul de a exprima mai energic, mai convingător o idee sau o imagine:

„Pallady respecta prea mult jocul nuanțelor în pictură, ca să fie indiferent la condiția esențială. Și avea dreptate să califice de nenorocit un dar din ce în ce mai rar în pictură și pierdut, și el, odată cu popularizarea fotografiei, într-o epocă de rapidități grabite și de vagi aproximații.” (T. Arghezi)

La Eminescu, în următoarele versuri, s-ar părea că pleonasmul este solicitat de măsura versului, dar e vorba de o construcție frecventă în limbă:

„Iar Negrușii[...]

Moaie pana în culoarea unor vremi de mult trecute,

Zugrăvește din nou iarăși pânzele posomorâte.” (M. Eminescu)

Așa cum am subliniat mai sus, în vorbirea comună circulă un număr destul de mare de pleonasm „gramaticalizate”, pe care trebuie să le deosebim de cele poetice. Acestea din urmă, chiar atunci când sunt preluate din limba comună, trebuie să fie folosite în așa măsură încât să dea impresia de spontaneitate și inedit întregului context. Este cazul expresiilor: „*l-am văzut cu ochii mei?*”, „*l-am auzit cu urechile mele?*”.

Pleonasmul nu trebuie confundat cu tautologia, figură de repetiție (un cuvânt sau o construcție se repetă, dar cu alte funcții sintactice, din incapacitatea de a găsi un sinonim); tautologia acuză sărăcie de vocabular.

În principiu, orice cuvânt poate intra într-o relație pleonastică. Din această cauză, numărul pleonasmelor posibile este foarte mare. Am luat în discuție în doar o mică parte dintre acestea, chiar și pe cele improbabile sau virtuale, dacă le putem numi așa. Am procedat astfel cu scopul de a imprima lucrării de față un dublu caracter: corectiv și preventiv. Cu alte cuvinte, am intenționat să atragem atenția cu anticipație asupra posibilităților pleonasm, înainte ca acestea să se producă și să se automatizeze.

NOTE:

1. cf. *DEX*, pleonasmul este „o eroare de exprimare constând în folosirea alăturată a unor cuvinte, construcții, propoziții etc. cu același înțeles”
2. Putem vorbi în aceeași măsură de două elemente de expresie mai mult sau mai puțin echivalente
3. cf. *DEX*
4. Pleonasmul uzual sunt, de fapt, cele mai numeroase în vorbirea cotidiană.
5. Chiar emisiunile televizate abundă în astfel de exprimări eronate!
6. Sufixul augmentativ *-oi* intră atât în structura masculinelor, cât și a femininelor.

BIBLIOGRAFIE:

1. Angelescu, Gabriel, *Dicționar de pleonasmе*, Editura Coresi, București, 1998
2. Avram, Mioara, *Gramatica pentru toți*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1986
3. Bulgăr, Gheorghe, *Dicționar de sinonime*, Ediția a X-a, Editura Palmyra, București, 1997
4. xxx *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ediția a II-a, Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998
5. Dragomirescu, Gh. N., *Dicționarul figurilor de stil (terminologia fundamentală a analizei textului poetic)*, Editura Științifică, București, 1995
6. Guțu Romalo, Valeria, *Corectitudine și greșeală (Limba română de azi)*, Editura Științifică, București, 1972
7. Hristea, Theodor, *Sinteze de limba română*, Editura Albatros, București, 1984